

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT
OŚRODEK INFORMACJI

629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04
693 - 46 - 92, 625 - 76 - 23

UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
00 - 503 W A R S Z A W A
TELEFAX 629 - 40 - 89

INTERNET

<http://www.cbos.pl>

E-mail: sekretariat@cbos.pl

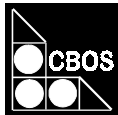
BS/77/2003

POGORSZENIE POŁOŻENIA MATERIALNEGO RODZIN

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, MAJ 2003

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

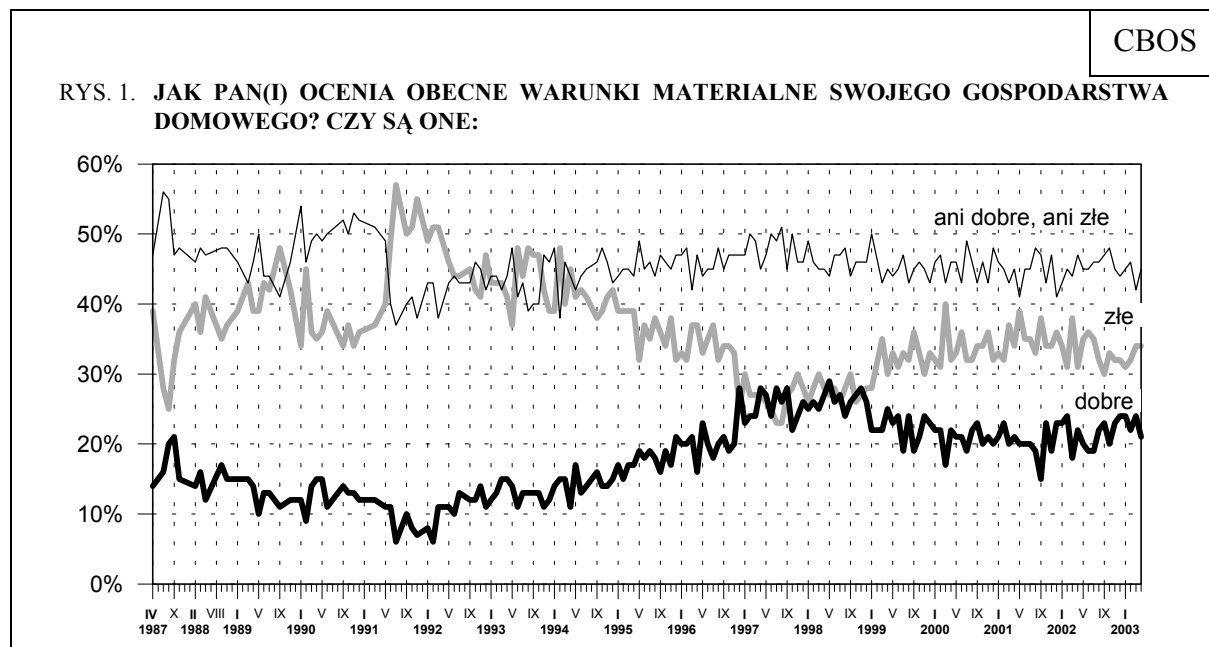
POGORSZENIE POŁOŻENIA MATERIALNEGO RODZIN

- Po odnotowanej w roku 2002 poprawie, obecnie obserwujemy obniżenie poziomu dochodów oraz pogorszenie subiektywnych ocen położenia materialnego rodzin.
- W kwietniu deklarowany średni miesięczny dochód w przeliczeniu na członka gospodarstwa domowego wyniósł 571 zł i był o 14% niższy niż przed rokiem (w kwietniu 2002 wynosił 665 zł), a nawet nieznacznie niższy niż dwa lata temu (w kwietniu 2001 - 584 zł).
- Obecnie 9% Polaków (od kwietnia 2002 wzrost o 3 punkty) uważa, że ich rodziny żyją bardzo biednie i nie starcza im nawet na zaspokojenie podstawowych potrzeb, a 39% (wzrost o 5 punktów) ocenia życie swoich rodzin jako skromne, zmuszające do bardzo oszczędnego gospodarowania pieniędzmi. Ponad dwie piąte badanych (45%, od ubiegłego roku spadek o 8 punktów) określa poziom życia swoich rodzin jako średni (dochody wystarczają im jedynie na codzienne wydatki, natomiast muszą oszczędzać na poważniejsze zakupy). Zaledwie 7% ankietowanych uznaje, że ich rodzinom żyje się dobrze i starcza im na wiele bez specjalnego oszczędzania. Jedynie cztery osoby w 1229-osobowej próbie reprezentatywnej przyznały, iż ich rodziny mogą sobie pozwolić nawet na pewien luksus.
- W porównaniu z kwietniem 2002 zwiększył się (o 6 punktów) odsetek badanych odczuwających lęk przed biedą, połączony jednak z nadzieją na jej przetrwanie, zmalał zaś (o 4 punkty) obawiających się jedynie pogorszenia kondycji materialnej rodziny. Obecnie lęk przed biedą odczuwa 56% badanych, z tym że znacznie częściej towarzyszy temu przekonanie, że rodzina przezwycięży to zagrożenie (42%) niż poczucie bezradności (14%). Niemal jedna trzecia Polaków (32%) obawia się pogorszenia sytuacji materialnej swojej rodziny, a 12% ma poczucie bezpieczeństwa materialnego.

W kwietniowym sondażu¹ chcieliśmy sprawdzić, czy w ciągu ostatniego roku zmieniły się opinie Polaków o materialnych warunkach życia ich rodzin, sposobie gospodarowania pieniędzmi w gospodarstwie domowym i zagrożeniu biedą. Ukazujemy je na tle analizy zadeklarowanych przez respondentów dochodów, które stanowią bardziej zobiektywizowany wskaźnik położenia materialnego rodzin.

OGÓLNA OCENA WARUNKÓW MATERIALNYCH GOSPODARSTW DOMOWYCH

Opinie o materialnych warunkach własnych gospodarstw domowych tradycyjnie traktujemy jako jeden z podstawowych wskaźników nastrojów społecznych, w związku z tym od wielu lat badamy je systematycznie co miesiąc². Umożliwia to prześledzenie zmian, jakie zaszły w subiektywnej ocenie kondycji materialnej polskich rodzin od roku 1987.

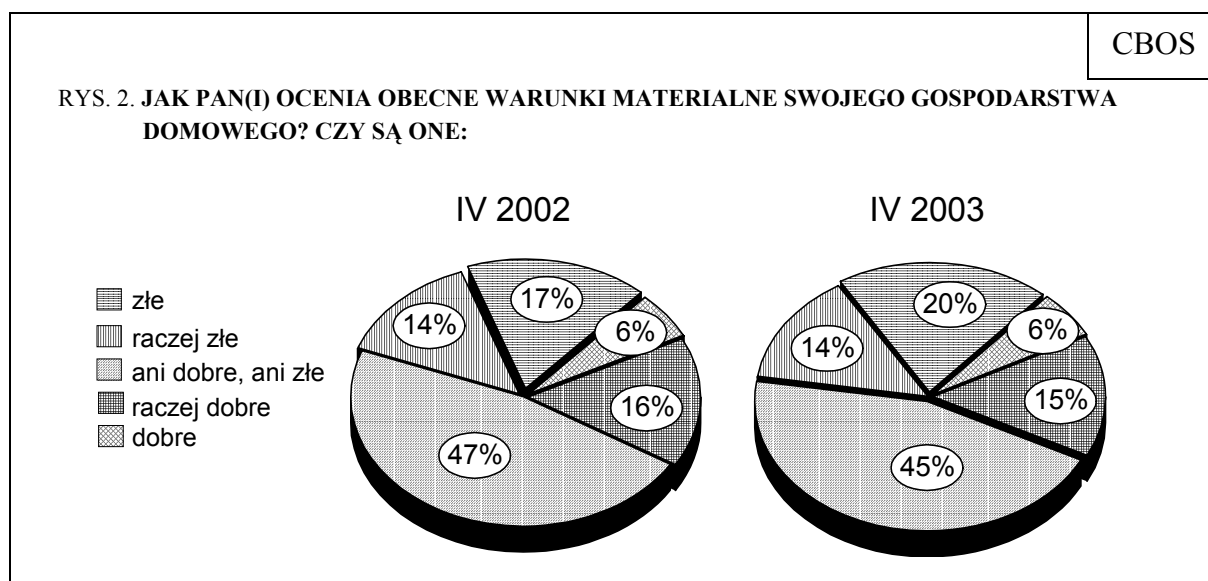

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (155) przeprowadzono w dniach 4-7 kwietnia 2003 roku na 1229-osobowej reprezentatywnej próbie losowo-adresowej dorosłych Polaków.

² Zob. komunikat CBOS „Nastroje społeczne w kwietniu”, kwiecień 2003.

Niemal w całym analizowanym okresie Polacy najczęściej określali warunki materialne swoich gospodarstw domowych jako przeciętne (*ani dobre, ani złe*), natomiast zmieniały się proporcje między odsetkami ocen dobrych i złych. W pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych liczba osób negatywnie oceniających warunki materialne swoich gospodarstw domowych była znacznie większa niż liczba tych, które oceniały je pozytywnie. Początkowo - od końca lat osiemdziesiątych aż do roku 1992 - notowaliśmy pogarszanie się ocen, po czym rozpoczęła się stopniowa ich poprawa, trwająca nieprzerwanie do drugiej połowy 1996 roku. Pod koniec roku 1996 zaczęły się równoważyć odsetki badanych określających warunki, w jakich żyją, jako dobre oraz tych, którzy oceniali je źle. W latach 1997 i 1998 utrzymywała się chwiejna równowaga obu tych grup (z niewielką przewagą raz jednych, raz drugich). Początek roku 1999 przyniósł jednak ponowne pogorszenie - odsetek Polaków negatywnie oceniających warunki materialne swoich gospodarstw domowych zaczął przeważać nad odsetkiem oceniających je pozytywnie. Przewaga ta utrzymuje się już ponad cztery lata, jednak nie jest tak duża jak w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych.

Obecnie ponad dwie piąte Polaków (45%) uznaje warunki materialne swoich gospodarstw domowych za przeciętne. Negatywnie ocenia je ponad jedna trzecia (34%), w tym 20% uważa, że są one złe, a 14% - że raczej złe. Pozytywne opinie o swoich warunkach materialnych wyraża ponad jedna piąta ankietowanych (21%), z tym że znacznie częściej określane są one jako raczej dobre (15%) niż dobre (6%).

W porównaniu z rokiem ubiegłym nieco pogorszyło się położenie materialne polskich rodzin - wzrósł (o 3 punkty) odsetek badanych, którzy warunki materialne swoich gospodarstw uznają za złe. Pogorszenie kondycji materialnej rodzin znacznie wyraźniej ukazują także inne wskaźniki - zarówno bardziej zobiektywizowane, jak i subiektywne.

DOCHODY RODZIN

Dochody są głównym czynnikiem kształtującym położenie rodzin. W kwietniu deklarowany średni miesięczny dochód w przeliczeniu na członka gospodarstwa domowego wyniósł **571 zł** i był o 14% niższy niż przed rokiem (w kwietniu 2002 wynosił 665 zł), a nawet nieznacznie niższy niż przed dwoma laty (w kwietniu 2001 - 584 zł). Może to świadczyć o pogorszeniu się sytuacji finansowej przeciętnej polskiej rodziny w ostatnim roku³.

Należy jednak wyraźnie zastrzec, że analiza dochodów opiera się na deklaracjach ankietowanych, a tego typu informacje niekoniecznie muszą dokładnie odzwierciedlać sytuację finansową rodzin. Niektórzy respondenci mogą bowiem przejawiać skłonność do zaniżania swoich dochodów, ponieważ wolą przemilczeć dodatkowe ich źródła. Niekiedy badanych zawodzi pamięć lub mają trudności z obliczeniem średnich miesięcznych dochodów przypadających na osobę w gospodarstwie domowym. W tym roku nie podała ich jedna trzecia badanych (32%)⁴, a więc znacznie więcej niż w kwietniu 2002 (25%)⁵. Niewątpliwie osłabia to wartość wniosków dotyczących przemian i zróżnicowań mierzonego w ten sposób poziomu życia rodzin.

Porównanie wysokości przeciętnych dochodów *per capita* w rodzinach respondentów, którzy różnią się pod względem poziomu wykształcenia, statusu materialnego i zawodowego, źródeł utrzymania, stosunku do zatrudnienia, wielkości rodziny, liczby dzieci na utrzymaniu

³ Roczny wskaźnik inflacji wynosi 1,9% (GUS).

⁴ Średnich miesięcznych dochodów przypadających na osobę w rodzinie nie zadeklarowało 51% rolników, 41% uczniów i studentów, 40% pracowników umysłowych niższego szczebla, 38% pracujących na własny rachunek poza rolnictwem, 38% mieszkańców wielkich miast, 37% mieszkańców wsi. W pozostałych grupach mniej respondentów uchyliło się od odpowiedzi na to pytanie.

⁵ Zob. komunikat CBOS „Materialny wymiar życia rodzin”, maj 2002 (oprac. B. Wciórka).

czy wielkości miejsca zamieszkania, ukazuje znaczne **zróźnicowanie kondycji finansowej rodzin**⁶ (zob. tabele aneksowe).

Do czynników najsilniej różnicujących sytuację finansową rodzin należą poziom wykształcenia i pozycja społeczno-zawodowa badanych⁷. Z deklaracji respondentów wynika, że gospodarstwa domowe osób legitymujących się wyższym wykształceniem dysponują średnim miesięcznym dochodem na osobę w wysokości 947 zł, znacznie mniejszymi kwotami rozporządzają rodziny ankietowanych z wykształceniem średnim (628 zł), natomiast do najgorzej sytuowanych należą gospodarstwa osób z wykształceniem podstawowym (460 zł) i zasadniczym zawodowym (442 zł).

Spośród badanych aktywnych zawodowo najwyższy średni miesięczny dochód na osobę w rodzinie uzyskują przedstawiciele kadry kierowniczej i inteligencji (1026 zł) - w ich rodzinach dochód *per capita* jest ponad dwukrotnie wyższy niż w rodzinach robotników wykwalifikowanych (469 zł)⁸.

Wśród rodzin respondentów biernych zawodowo, mających głównie niezarobkowe źródła utrzymania (rencistów, emerytów, gospodyń domowych, uczniów i studentów, bezrobotnych), najwyższymi średnimi miesięcznymi dochodami na osobę dysponują rodziny emerytów (749 zł). Należy podkreślić, że ich sytuacja finansowa nie zmieniła się od ubiegłego roku i jest obecnie znacznie lepsza niż ogółu gospodarstw domowych. Warto też zauważyć, że znacznie niższe niż emerytów są dochody rodzin rencistów (514 zł)⁹. Stosunkowo najgorsza jest jednak kondycja finansowa rodzin bezrobotnych (316 zł). Niższe niż w tych rodzinach średnie miesięczne dochody w przeliczeniu na osobę odnotowujemy jedynie w gospodarstwach najliczniejszych, sześcioosobowych i większych (297 zł), a przede wszystkim w rodzinach wielodzietnych, mających na utrzymaniu czworo dzieci i więcej - miesięcznie przypada w nich na osobę zaledwie 194 zł.

⁶ Należy podkreślić, że poziom dochodów, przeciętny dla całej grupy społeczno-ekonomicznej gospodarstw, nie odzwierciedla różnic, jakie istnieją w jej ramach między osobami najzamożniejszymi i najbiedniejszymi.

⁷ Przynależność społeczno-zawodową rodzin określamy poprzez wykształcenie i kwalifikacje zawodowe wylosowanej osoby, niekoniecznie dostarczającej głównego źródła utrzymania lub pełniącej rolę głowy rodziny.

⁸ O innych zróźnicowaniach trudno się wypowiadać z powodu zbyt małych liczebności poszczególnych grup społeczno-zawodowych.

⁹ W niektórych badaniach (np. GUS) emerytów i rencistów traktuje się jako jedną kategorię, mimo zasadniczych różnic ich położenia społeczno-ekonomicznego.

Tabela 1

Wielkość gospodarstwa domowego	Średni miesięczny dochód na osobę w gospodarstwie domowym	
	IV 2002	IV 2003
Jednoosobowe	981 zł	952 zł
Dwuosobowe	841 zł	811 zł
Trzyosobowe	779 zł	660 zł
Czteruosobowe	629 zł	466 zł
Pięćoosobowe	519 zł	332 zł
Sześćoosobowe i większe	326 zł	297 zł
Ogółem	665 zł	571 zł

Sytuacja finansowa rodziny silnie i prostoliniowo wiąże się z wielkością gospodarstwa domowego oraz liczbą dzieci pozostających na utrzymaniu. Im więcej osób liczy gospodarstwo domowe oraz im więcej dzieci pozostaje na utrzymaniu rodziny, tym niższa kwota przypada miesięcznie na jednego jej członka ¹⁰.

Tabela 2

Liczba dzieci pozostających na utrzymaniu rodziny	Średni miesięczny dochód na osobę w gospodarstwie domowym	
	IV 2002	IV 2003
Brak dzieci na utrzymaniu	826 zł	770 zł
Jedno dziecko	628 zł	558 zł
Dwoje dzieci	561 zł	430 zł
Troje	396 zł	326 zł
Czworo i więcej	212 zł	194 zł
Ogółem	665 zł	571 zł

Wyraźny wpływ na kondycję finansową rodzin ma także wielkość środowiska ich zamieszkania - im mniejsza jest miejscowość, w której mieszkają badani, tym niższe są przeciętne dochody przypadające na członka rodziny. Najwyższe przeciętne dochody *per capita* osiągają mieszkańcy wielkich aglomeracji miejskich (794 zł), następnie miast

¹⁰ Wiąże się to między innymi z faktem, że rodziny osób gorzej wykształconych, a więc i gorzej sytuowanych, częściej są wielodzietne i wieloosobowe.

dużych (679 zł), średnich (620 zł) oraz małych (527 zł), a najniższe - rodziny wiejskie (409 zł). Różnicowania te wynikają między innymi z odmienności struktury społecznej tych środowisk (im większa jest miejscowość, tym więcej jej mieszkańców ma wyższe wykształcenie oraz wysokie kwalifikacje zawodowe), a także z odmiennych sytuacji na rynku pracy (na ogół im większa miejscowość, tym mniejsze bezrobocie). Ponadto rodziny wiejskie częściej niż miejskie są wieloosobowe i wielodzietne, co też pogarsza ich sytuację finansową. Warto jednak pamiętać, że stosunkowo słabą kondycję finansową tych rodzin w pewnym stopniu rekompensuje to, iż w znacznej mierze są one samowystarczalne w zaspokajaniu potrzeb żywnościowych.

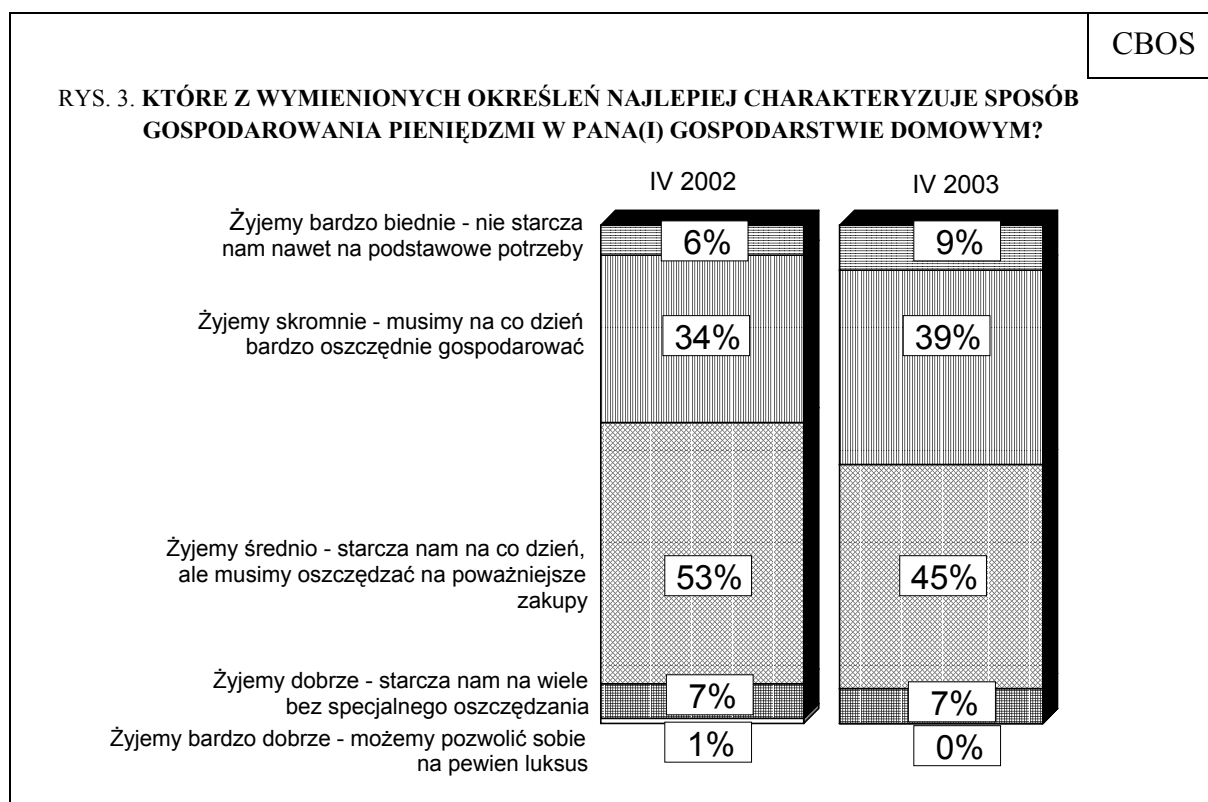
Dalsze analizy ukażą, jak poziom życia rodzin oceniany za pomocą przeciętnych miesięcznych dochodów *per capita* wiąże się z subiektywnymi wskaźnikami sytuacji finansowej rodzin.

SPOSÓB GOSPODAROWANIA PIENIĘDZMI

Obecnie co jedenasty Polak (9%) uważa, że jego rodzina żyje bardzo biednie, a dochód, którym dysponuje, nie starczy nawet na zaspokojenie podstawowych potrzeb. Dwie piąte (39%) ocenia życie swoich rodzin jako skromne, co oznacza, że muszą one na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować pieniędzmi. Ponad dwie piąte badanych (45%) określa poziom życia rodzin jako średni, to znaczy, że dochody wystarczają im jedynie na codzienne wydatki, natomiast muszą oszczędzać na poważniejsze zakupy. Zaledwie 7% ankietowanych uważa, że ich rodzinom żyje się dobrze („starczy na wiele bez specjalnego oszczędzania”). Jedynie cztery osoby przyznały, iż ich rodziny mogą sobie pozwolić nawet na pewien luksus.

Ocena sposobu gospodarowania pieniędzmi w gospodarstwie domowym ukazuje, że znaczna grupa Polaków (45%) uznaje poziom życia swoich rodzin za średni. Jednak odsetek żyjących - według własnej oceny - na poziomie niższym od przeciętnego (skromnie i bardzo biednie - 48%) jest siedmiokrotnie wyższy niż tych, którzy uważają, że ich rodziny żyją na ponadprzeciętnym poziomie (dobrze lub bardzo dobrze - 7%).

W ciągu ostatniego roku wyraźnie pogorszył się poziom życia rodzin. W stosunku do kwietnia 2002 zmalał (o 8 punktów) odsetek rodzin żyjących na średnim poziomie, jednocześnie wzrosły odsetki tych, które żyją skromnie (o 5 punktów) lub bardzo biednie (o 3 punkty). Należy przy tym podkreślić, że rodziny, którym nie starcza nawet na zaspokojenie podstawowych potrzeb, są obecnie równie liczne jak w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych.

Opinie respondentów o poziomie życia ich gospodarstw domowych zmieniały się w ciągu ostatniej dekady. W latach 1993-1994 i pierwszej połowie 1995 roku ponad połowa badanych określała poziom życia swoich rodzin jako niższy od przeciętnego, a odsetek żyjących dobrze lub bardzo dobrze był znikomy (nie przekraczał 4%). Od końca 1995 roku poziom życia rodzin zaczął się poprawiać. Stopniowo malała grupa rodzin, które deklarowały, że żyją skromnie, natomiast rosła liczba rodzin żyjących średnio, ustabilizował się też - na nieco wyższym niż wcześniej poziomie - odsetek żyjących dobrze. Stan ten w zasadzie utrzymał się do drugiej połowy 1997 roku. W latach 1999-2000 poziom życia rodzin uległ

wyraźnemu pogorszeniu (wzrost liczby rodzin żyjących skromnie, spadek odsetka żyjących średnio). W 2002 roku odnotowaliśmy poprawę w tym względzie, jednak okazała się ona nietrwała. Obecnie obserwujemy ponowne pogorszenie deklarowanego poziomu życia rodzin, tzn. powrót do wyników sprzed trzech lat. Jest to całkowicie zbieżne z wnioskami, jakie płyną z porównania średnich miesięcznych dochodów przypadających na osobę w gospodarstwie domowym.

Tabela 3

Które z wymienionych określeń najlepiej charakteryzuje sposób gospodarowania pieniędzmi w Pana(i) gospodarstwie domowym?	Wskazania respondentów według terminów badań											
	V 1993	IV 1994	IV 1995	XI 1995	IV 1996	X 1996	I 1997	X 1997	I 1999	VI 2000	IV 2002	IV 2003
	w procentach											
Żyjemy bardzo biednie - nie starcza nam nawet na podstawowe potrzeby	9	9	9	6	7	6	7	7	7	8	6	9
Żyjemy skromnie - musimy na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować	42	43	42	39	38	34	32	33	36	39	34	39
Żyjemy średnio - starcza nam na co dzień, ale musimy oszczędzać na poważniejsze zakupy	45	44	45	49	50	54	54	54	50	45	53	45
Żyjemy dobrze - starcza nam na wiele bez specjalnego oszczędzania	3	3	3	5	5	6	6	5	6	7	7	7
Żyjemy bardzo dobrze - możemy pozwolić sobie na pewien luksus	0	0	1	1	0	0	1	1	1	1	1	0

Sposób gospodarowania pieniędzmi w gospodarstwie domowym, będący podstawą oceny poziomu życia rodzin, jest silnie zróżnicowany społecznie (zob. tabele aneksowe). Im badani są gorzej wykształceni, mają niższą pozycję społeczno-zawodową i niższe dochody oraz gorsze warunki materialne, a także im są starsi i mieszkają w mniejszej miejscowości, tym większy odsetek uważa, że ich rodziny żyją skromnie lub biednie. I odwrotnie - im lepsze jest położenie społeczne ankietowanych, tym więcej ich uznaje poziom życia swoich rodzin za średni lub wyższy od średniego.

Z opinii badanych wynika, że **rzeczywista bieda i związany z nią brak zaspokojenia nawet podstawowych potrzeb** dotyka rodziny o bardzo niskich dochodach, ogólnie złych warunkach materialnych, wielodzietne, a także rodziny badanych o niskim wykształceniu, trwale złym stanie zdrowia, doświadczających bezrobocia oraz gospodarstwa jednoosobowe. Bardzo biednie - według własnej oceny - żyje obecnie prawie jedna czwarta rodzin bezrobotnych (23%) oraz jedna piąta rodzin respondentów źle oceniających swoje warunki materialne (22%), mających najniższe dochody (21%), przedstawicieli gospodarstw jednoosobowych (20%). Nieco rzadziej do grupy żyjących bardzo biednie zaliczają się także rodziny wielodzietne, mające na utrzymaniu czworo dzieci lub więcej (16%), rodziny osób w wieku od 55 do 64 lat (17%), rodziny ankietowanych z wykształceniem podstawowym (14%) oraz rodziny rencistów (13%). W większości pozostałych środowisk odsetek rodzin żyjących w biedzie jest znacznie niższy.

Jeżeli jednak do liczby rodzin, którym nie starcza nawet na podstawowe potrzeby, dodamy te, które - według własnej opinii - żyją skromnie i muszą na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować pieniędzmi, okazuje się, że **w trudnym położeniu materialnym** znajduje się niemal połowa polskich rodzin. Odsetek ten jest wyraźnie zróżnicowany w zależności od statusu finansowego, wykształcenia i kwalifikacji zawodowych, a także od wieku respondentów oraz - w mniejszym stopniu - miejsca zamieszkania, liczby dzieci pozostających na utrzymaniu i wielkości gospodarstwa domowego.

Tak rozumiany niedostatek najczęściej jest udziałem rodzin, które źle oceniają swoje warunki życia (82%) i mają najniższe dochody *per capita* (76%). Szczególnie dotknięte nim są rodziny rolników (72%), bezrobotnych (64%), rencistów (63%), osób z wykształceniem podstawowym (64%), mieszkańców wsi (57%), a ponadto zarówno gospodarstwa wieloosobowe, jak i jednoosobowe (po 57%). Do najbardziej zagrożonych należą też rodziny wielodzietne, mające na utrzymaniu czworo dzieci lub więcej (65%) - niemal połowa z nich zmuszona jest żyć bardzo oszczędnie, a prawie jednej szóstej dochody nie wystarczają nawet na zaspokojenie podstawowych potrzeb.

Natomiast **ponadprzeciętnym poziomem życia** wyróżniają się rodziny osób o najwyższych kwalifikacjach zawodowych, przedstawicieli kadry kierowniczej i inteligencji (26%), badanych legitymujących się wyższym wykształceniem (22%), a także podejmujących ryzyko pracy na własny rachunek (18%). Wysoki poziom życia najczęściej cechuje rodziny, które mają dobre warunki materialne (32%) i są dobrze sytuowane, osiągają dochody powyżej 800 zł *per capita* (17%).

O skali zróżnicowań poziomu życia polskich rodzin świadczy między innymi to, że średnie miesięczne dochody na osobę w rodzinach, które - według własnej oceny - żyją bardzo biednie, stanowią jedną trzecią dochodów rodzin żyjących na dobrym lub bardzo dobrym poziomie.

Tabela 4

Które z wymienionych określeń najlepiej charakteryzuje sposób gospodarowania pieniędzmi w Pana(i) gospodarstwie domowym?	Średni miesięczny dochód na osobę w gospodarstwie domowym		Zmiany od IV 2002 do IV 2003
	IV 2002	IV 2003	
Żyjemy bardzo biednie - nie starcza nam nawet na podstawowe potrzeby	275 zł	346 zł	wzrost o 26%
Żyjemy skromnie - musimy na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować	470 zł	438 zł	spadek o 7%
Żyjemy średnio - starcza nam na co dzień, ale musimy oszczędzać na poważniejsze zakupy	696 zł	672 zł	spadek o 3%
Żyjemy dobrze (starcza nam na wiele bez specjalnego oszczędzania) lub bardzo dobrze (możemy pozwolić sobie na pewien luksus)	1586 zł	1092 zł	spadek o 31%
Ogółem	656 zł	571 zł	spadek o 14%

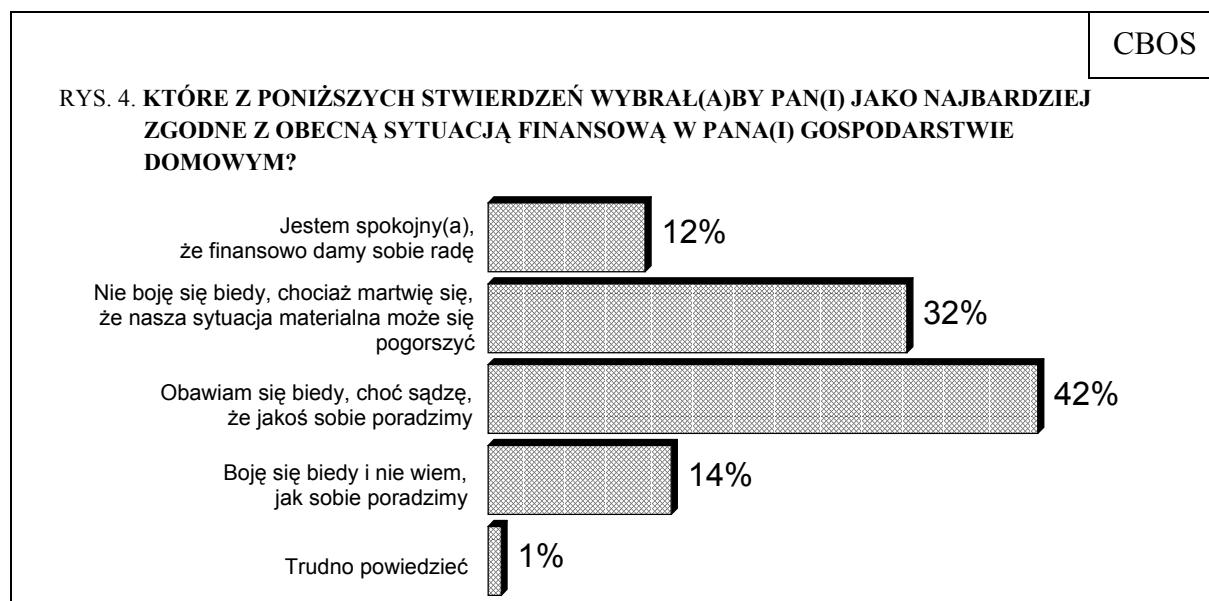
Przedstawione dane ujawniają ciekawą rzecz. Mimo że w całej badanej zbiorowości w ciągu ostatniego roku zmalały średnie miesięczne dochody przypadające na osobę w gospodarstwie domowym (to samo w mniejszej lub większej mierze dotyczy różnych porównywanych podgrup), wśród ankietowanych, którzy deklarują, że ich rodziny żyją bardzo biednie, odnotowujemy obecnie znacznie wyższą średnią dochodów (346 zł) niż przed rokiem (275 zł). Jak to wytłumaczyć? Czy oznacza to, że wobec ponadtrzymilionowego bezrobocia zmienia się społeczna definicja biedy? Nękające Polaków traumatyczne doświadczenia związane z utratą pracy, niemożnością znalezienia zatrudnienia po ukończeniu szkoły

lub studiów, a w przypadku pracujących poczucie lęku, że podziela los bezrobotnych, mogą powodować, że nawet rodziny o nie najniższych dochodach *per capita* czują się zagrożone biedą i w związku z tym deklarują, że żyją bardzo biednie¹¹.

ZAGROŻENIE BIEDĄ

Z naszych badań wynika, że lęk przed biedą ma znacznie szerszy zasięg społeczny niż rzeczywista bieda. Obecnie 9% ankietowanych przyznaje, że ich rodziny żyją bardzo biednie, a dochody, jakimi dysponują, nie pozwalają nawet na zaspokojenie podstawowych potrzeb. Natomiast lęk przed biedą deklaruje ponad połowa Polaków (56%), z tym że znacznie częściej towarzyszy temu przewidywanie, że rodzina przezwycięży to zagrożenie (*obawiam się biedy, choć sądzę, że jakoś sobie poradzimy* - 42% wskazań) niż poczucie bezradności wobec niego (*boję się biedy i nie wiem, jak sobie poradzimy* - 14%).

Ponad dwie piąte ankietowanych (44%) jest wolnych od lęku przed biedą, jednak znaczna część spośród nich (32%) obawia się pogorszenia sytuacji materialnej swojej rodziny (*nie boję się biedy, choć martwię się, że nasza sytuacja materialna może się pogorszyć*). Prawie co ósmy badany (12%) ma poczucie bezpieczeństwa materialnego rodziny (*jestem spokojny, że finansowo damy sobie radę*).

¹¹ Hipotezę tę postaramy się sprawdzić przy okazji badań nad biedą.

Sytuacja finansowa gospodarstw domowych respondentów, postrzegana przez pryzmat lęków przed jej pogorszeniem i biedą, w niewielkim stopniu zmieniała się w ciągu ostatnich kilku lat. W latach 1997-2000 miał miejsce stopniowy, choć niewielki, wzrost odsetka osób wyrażających bezradność wobec zagrożenia biedą, a jednocześnie spadek obawiających się pogorszenia sytuacji materialnej swojej rodziny. W roku 2002 tendencja ta została zahamowana (ubyło osób zaleknionych i bezradnych wobec biedy, przybyło zaś tych, które obawiają się pogorszenia kondycji materialnej rodziny). Obecnie odnotowujemy jednak ponowne pogorszenie - w porównaniu z rokiem ubiegłym mniej Polaków (spadek o 4 punkty) obawia się pogorszenia kondycji materialnej swojej rodziny, natomiast więcej (wzrost o 6 punktów) wyraża lęk przed biedą połączony z nadzieją na jej przetrwanie.

Tabela 5

Które z poniższych stwierdzeń wybrał(a)by Pan(i) jako najbardziej zgodne z obecną sytuacją finansową w Pana(i) gospodarstwie domowym?	Wskazania respondentów według terminów badań					
	I 1997	V 1998	I 1999	VI 2000	IV 2002	IV 2003
	w procentach					
Jestem spokojny(a), że finansowo damy sobie radę	11	15	11	11	11	12
Nie boję się biedy, chociaż martwię się, że nasza sytuacja materialna może się pogorszyć	39	38	34	33	36	32
Obawiam się biedy, choć sądzę, że jakoś sobie poradzimy	37	33	38	37	36	42
Boję się biedy i nie wiem, jak sobie poradzimy	12	13	16	18	15	14
Trudno powiedzieć	1	1	1	1	2	1

Zrozumiałe, że lęk przed biedą lub pogorszeniem kondycji materialnej rodziny oraz poczucie bezpieczeństwa silnie wiążą się z obiektywną sytuacją finansową, wyrażoną za pomocą średnich miesięcznych dochodów na osobę w gospodarstwie domowym. Warto pamiętać, że bezradność wobec zagrożenia biedą pojawia się u ludzi, których rodziny nie należą do najuboższych, osiągają bowiem średnie miesięczne dochody w wysokości 379 zł na osobę.

Tabela 6

Które z poniższych stwierdzeń wybrał(a)by Pan(i) jako najbardziej zgodne z obecną sytuacją finansową w Pana(i) gospodarstwie domowym?	Średni miesięczny dochód na osobę w gospodarstwie domowym		Zmiany od IV 2002 do IV 2003
	IV 2002	IV 2003	
Jestem spokojny(a), że finansowo damy sobie radę	1290 zł	895 zł	spadek o 31%
Nie boję się biedy, chociaż martwię się, że nasza sytuacja materialna może się pogorszyć	723 zł	659 zł	spadek o 9%
Obawiam się biedy, choć sądzę, że jakoś sobie poradzimy	539 zł	450 zł	spadek o 7%
Boję się biedy i nie wiem, jak sobie poradzimy	419 zł	379 zł	spadek o 10%
Ogółem	665 zł	571 zł	spadek o 14%

Omawiane postawy silnie wiążą się nie tylko z obiektywną sytuacją finansową rodziny, wyrażoną za pomocą średnich miesięcznych dochodów na osobę, ale także z subiektywną oceną poziomu życia. Ogólnie można powiedzieć, że im niższy deklarowany poziom życia rodziny, tym słabsze poczucie bezpieczeństwa materialnego i tym silniejsze poczucie zagrożenia biedą i bezradności.

Tabela 7

Deklarowany poziom życia	Deklarowane poczucie bezpieczeństwa materialnego				
	Jestem spokojny(a), że finansowo damy sobie radę	Nie boję się biedy, choć martwię się, że nasza sytuacja może się pogorszyć	Obawiam się biedy, choć sądzę, że jakoś sobie poradzimy	Boję się biedy i nie wiem, jak sobie poradzimy	
	w procentach				
Żyjemy bardzo biednie	2	9	31	58	100
Żyjemy skromnie	2	21	57	19	99
Żyjemy średnio	14	45	36	4	99
Żyjemy dobrze lub bardzo dobrze	55	33	12	0	100
Pominięto „trudno powiedzieć”					

Ankietowani, którzy deklarują, że ich rodziny żyją na dobrym lub bardzo dobrym poziomie, w większości mają poczucie bezpieczeństwa materialnego (55%), co trzeci (33%) odczuwa jednak niepokój przed pogorszeniem swojego poziomu życia, a co ósmy (12%)

wyraża obawy przed biedą połączone z wiarą w przezwyciężenie trudności. W tej grupie nikt nie deklaruje zagrożenia powiązanego z bezradnością.

Respondenci z rodzin żyjących na średnim poziomie rzadko mają pełne poczucie bezpieczeństwa (14%), najczęściej obawiają się pogorszenia swojej sytuacji (45% wskazań), jednak znaczna grupa (36%) wyraża obawy przed biedą powiązane z przekonaniem, że uda się ją przezwyciężyć, a niewielki odsetek (4%) czuje się bezradny wobec zagrożenia biedą.

Wśród żyjących skromnie dominuje lęk przed biedą, jednak znacznie częściej towarzyszy temu nadzieja na przetrwanie biedy (57%) niż bezradność wobec niej (19%). Co piąty respondent z tej grupy (21%) boi się obniżenia poziomu życia rodziny, a zaledwie 2% ma poczucie bezpieczeństwa materialnego.

Natomiast wśród żyjących bardzo biednie lęk przed biedą jest najczęstszy - ponad połowa ankietowanych (58%) przejawia postawę nacechowaną lękiem i bezradnością, a niemal jedna trzecia (31%) obawia się biedy, ale wierzy, że da sobie radę. Zaledwie co jedenasty badany (9%) nie boi się biedy, choć martwi się, że sytuacja materialna może się pogorszyć, a co pięćdziesiąty (2%) ma poczucie bezpieczeństwa w tym względzie.

Omawiane postawy są wyraźnie zróżnicowane społecznie (zob. tabele aneksowe).

Bezradność wobec zagrożenia biedą zdecydowanie najczęściej (58%) ujawniają osoby, o których można powiedzieć, że realnie doświadczają biedy, deklarują bowiem, że ich rodziny żyją bardzo biednie. Postawa taka wyraźnie wiąże się ze statusem materialnym i społecznym badanych oraz ich wiekiem - im niższe są ich dochody, gorsze warunki materialne, niższe wykształcenie, a także im są starsi (choć nie najstarsi), tym większy odsetek bezradnych wobec zagrożenia biedą. Najczęściej są to ludzie żyjący w złych warunkach materialnych (32%), najgorzej sytuowani (27%) i wykształceni (23%), w wieku od 55 do 64 lat (25%), samotnie prowadzący gospodarstwo domowe (21%) lub mający na utrzymaniu co najmniej troje dzieci (20%). Lęk przed biedą i bezradność silnie odczuwają też osoby znajdujące się w trudnej sytuacji życiowej z powodu bezrobocia (28%) lub trwale złego stanu zdrowia (renciści - 25% wskazań), a także rolnicy (29%).

Należy jednak podkreślić, że we wszystkich wymienionych grupach liczebnie przeważają osoby, które obawy przed biedą wiążą z nadzieją na jej przezwyciężenie.

Postawa „na przetrwanie biedy” przeważa w rodzinach respondentów gorzej wykształconych i sytuowanych, wielodzietnych - mających na utrzymaniu troje dzieci lub więcej, rencistów, emerytów, ale także aktywnych zawodowo rolników, robotników niewykwalifikowanych i wykwalifikowanych, mieszkańców wsi (od 43% do 58% wskazań). Jest ona typowa dla ludzi, którzy deklarują, że żyją skromnie i muszą na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować (57%).

Natomiast **postawie pozbawionej lęku przed biedą, ale nacechowanej obawą przed pogorszeniem sytuacji materialnej rodziny** sprzyja wysoka pozycja społeczno-zawodowa i finansowa, lepsze warunki materialne, lepsze wykształcenie i młodszy wiek badanych. Najczęściej przejawiają ją pracujący na własny rachunek poza rolnictwem (48%), przedstawiciele kadry kierowniczej i inteligencji (41%), respondenci najlepiej sytuowani (44%), oceniający własne warunki materialne jako dobre i średnie (40%), uczniowie i studenci (42%), badani legitymujący się wyższym wykształceniem (39%). Postawa taka jest typowa dla osób, które poziom życia swojej rodziny określają jako średni (45%).

Poczucie bezpieczeństwa materialnego najczęściej odnotowujemy u osób żyjących w dobrych warunkach materialnych (36%), przedstawicieli kadry kierowniczej i inteligencji (33%), badanych najlepiej wykształconych (28%) i sytuowanych (23%). Jest ono typowe dla tych, którzy najwyżej oceniają poziom życia swoich rodzin (55%).

Po odnotowanej rok temu poprawie położenia materialnego rodzin obecnie obserwujemy oznaki pogorszenia. W porównaniu z rokiem ubiegłym zmalały deklarowane przez respondentów średnie miesięczne dochody przypadające na osobę w gospodarstwie domowym. Pogorszyły się też subiektywne oceny poziomu życia rodzin - przybyło badanych uważających, iż żyje im się skromnie lub bardzo biednie, a także odczuwających lęk przed biedą, połączony jednak z nadzieją na jej przetrwanie.

Z deklaracji badanych wynika, że obecnie niemal połowa rodzin znajduje się w trudnym położeniu materialnym - dwie piąte żyje skromnie, musi na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować pieniędzmi, a co jedenasta rodzina doświadcza prawdziwej biedy - nie może zaspokoić nawet podstawowych potrzeb. Lęk przed biedą odczuwa ponad połowa respondentów - wprawdzie w większości przypadków towarzyszy temu nadzieja, że rodzina przezwycięży to zagrożenie, jednak duża liczebnie grupa (prawie jedna ósma) czuje się bezradna wobec biedy.

Położenie materialne rodzin jest silnie zróżnicowane społecznie. Na szczególną uwagę zasługuje jednak znaczne zagrożenie biedą rodzin wielodzietnych oraz dotkniętych bezrobociem.

Wyniki sondażu wydają się wskazywać również, że zmienia się społeczna definicja biedy. (Wśród ankietowanych, którzy deklarują, że ich rodziny żyją bardzo biednie, odnotowujemy obecnie znacznie wyższą niż przed rokiem średnią dochodów na osobę.) Nasuwa to przypuszczenie, że traumatyczne doświadczenia związane z utratą pracy, niemożnością znalezienia zatrudnienia po ukończeniu szkoły lub studiów, a w przypadku osób pracujących poczucie lęku, że podzielą los bezrobotnych, mogą powodować, że nawet rodziny o nie najniższych dochodach *per capita* czują się zagrożone biedą i w związku z tym deklarują, że żyją bardzo biednie.

Opracowała
Bogna WCIÓRKA

A N E K S

Tabela 1. Ile złotych wynoszą miesięczne dochody na jedną osobę w Pana(i) gospodarstwie domowym? Proszę wziąć pod uwagę dochody z pracy głównej wraz z premiami, nagrodami, dodatkami, dochody z prac dodatkowych, także dorywczych, renty i emerytury, stypendia i inne dodatkowe dochody wszystkich członków Pana(i) gospodarstwa domowego i obliczyć średnią za ostatnie 3 miesiące.

	Średnia w złotych	Odchylenie standardowe	Liczba osób
Ogółem	570.58	407.03	839
Płeć			
Mężczyźni	576.68	439.07	403
Kobiety	564.92	375.31	435
Wiek			
18-24 lat	476.83	359.29	100
25-34	556.74	430.67	144
35-44	477.07	317.84	158
45-54	517.59	409.38	199
55-64	665.99	447.12	113
65 lat i więcej	779.93	388.97	124
Miejsce zamieszkania			
Wieś	409.35	299.94	281
Miasto do 20 tys.	526.90	344.10	106
20-100 tys.	619.74	373.31	175
101-500 tys.	678.76	423.63	179
501 tys. i więcej mieszk.	793.64	556.26	98
Wykształcenie			
Podstawowe	460.41	289.62	210
Zasadnicze zawodowe	441.90	282.06	217
Średnie	627.70	420.31	326
Wyższe	946.82	569.25	85
Grupa społ.-zaw. pracujący			
Kadra kier., inteligencja	1025.80	575.73	52
Prac. umysł. niż. szczebla	764.66	518.68	70
Pracownicy fiz. - umysł.	524.38	306.42	70
Robotnicy wykwalifikowani	468.53	280.74	85
Robotnicy niewykwalifik.	410.84	191.47	35
Rolnicy	214.35	282.57	26
Pracujący na własny rach.	643.70	511.43	31
Bierni zawodowo			
Renciści	516.18	275.47	84
Emeryci	748.65	378.59	163
Uczniowie i studenci	483.74	310.56	70
Bezrobotni	315.53	237.22	109
Gospodynie domowe i inni	486.80	328.45	43
Pracuje w:			
inst. państw., publicznej	700.75	447.37	152
spółce właścicieli			
prywatnych i państwa	561.68	314.03	60
sekt. pryw. poza rolnict.	588.40	507.56	126
prywatnym gosp. rolnym	290.48	349.97	32
Dochody na jedną osobę			
Do 299 zł	176.35	63.55	194
300-399	323.85	25.72	104
400-599	468.89	53.00	202
600-800	688.44	74.56	179
Powyżej 800 zł	1213.44	434.78	158
Ocena własnych war. mater.			
Złe	358.36	212.20	313
Średnie	611.02	348.90	365
Dobre	891.46	554.85	161
Udział w prakt. religijnych			
Kilka razy w tygodniu	594.23	336.77	49
Raz w tygodniu	538.59	365.80	448
1-2 razy w miesiącu	556.96	427.30	102
Kilka razy w roku	564.57	402.98	155
W ogóle nie uczestniczy	756.98	568.63	84
Poglądy polityczne			
Lewica	703.98	492.99	198
Centrum	569.17	410.41	245
Prawica	603.15	372.55	183
Trudno powiedzieć	420.11	274.91	213

Tabela 2. Które z wymienionych określeń najlepiej charakteryzuje sposób gospodarowania pieniędzmi w Pana(i) gospodarstwie domowym? 1 - Żyjemy bardzo biednie - nie starcza nam nawet na podstawowe potrzeby; 2 - Żyjemy skromnie - musimy na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować; 3 - Żyjemy średnio - starcza nam na co dzień, ale musimy oszczędzać na poważniejsze zakupy; 4 - Żyjemy dobrze - starcza nam na wiele bez specjalnego oszczędzania; 5 - Żyjemy bardzo dobrze - możemy pozwolić sobie na pewien luksus

	(%)					
	1	2	3	4	5	Liczba osób
Ogółem	9	39	45	7	0	1229
Płeć						
Meżczyźni	8	38	46	7	1	587
Kobiety	9	39	44	7	0	642
Wiek						
18-24 lat	2	35	46	15	1	190
25-34	7	34	50	9	0	222
35-44	11	35	49	5	0	211
45-54	8	42	43	6	1	273
55-64	17	42	39	2	0	143
65 lat i więcej	9	43	43	5	0	191
Miejsce zamieszkania						
Wieś	9	48	37	5	1	447
Miasto do 20 tys.	7	40	47	6	0	148
20-100 tys.	7	34	51	7	1	236
101-500 tys.	11	30	49	11	0	240
501 tys. i więcej mieszk.	7	30	52	11	0	159
Wykształcenie						
Podstawowe	14	50	33	4	0	324
Zasadnicze zawodowe	11	42	44	3	0	318
Średnie	5	34	52	9	1	462
Wyższe	2	19	57	20	2	124
Grupa społ.-zaw. pracujący						
Kadra kier., inteligencja	2	14	58	23	3	72
Prac.umysł.niż.szczębla	1	21	68	9	0	116
Pracownicy fiz.- umysł.	10	40	42	7	0	92
Robotnicy wykwalifikowani	4	48	47	1	0	108
Robotnicy niewykwalifik.	10	55	35	0	0	46
Rolnicy	5	67	28	0	0	53
Pracujący na własny rach.	5	23	55	14	4	50
Bierni zawodowo						
Renciści	13	50	32	4	0	113
Emeryci	8	42	44	6	0	233
Uczniowie i studenci	1	27	56	16	0	118
Bezrobotni	23	41	32	4	0	162
Gospodynie domowe i inni	8	36	46	10	0	64
Pracuje w:						
inst. państw., publicznej	3	33	55	9	0	191
spółce właścicieli	5	35	53	6	0	99
prywatnych i państwa	6	33	48	10	2	191
sekt. pryw. poza rolnict.	7	66	27	0	0	59
prywatnym gosp. rolnym						
Dochody na jedną osobę						
Do 299 zł	21	55	23	1	0	194
300-399	11	51	38	1	0	104
400-599	5	42	48	5	0	202
600-800	9	37	49	5	0	179
Powyżej 800 zł	2	15	66	17	0	158
Ocena własnych war. mater.						
Złe	22	60	17	0	0	420
Średnie	2	35	61	2	0	550
Dobre	1	10	58	30	2	259
Udział w prakt. religijnych						
Kilka razy w tygodniu	7	44	45	4	0	77
Raz w tygodniu	9	40	43	8	0	650
1-2 razy w miesiącu	9	31	53	5	2	144
Kilka razy w roku	9	38	45	8	0	220
W ogóle nie uczestniczy	8	35	48	8	1	136
Poglądy polityczne						
Lewica	6	31	53	10	1	266
Centrum	9	36	48	7	1	351
Prawica	6	37	49	8	0	278
Trudno powiedzieć	13	49	33	5	0	335

Tabela 3. Które z poniższych stwierdzeń wybrał(a)by Pan(i) jako najbardziej zgodne z obecną sytuacją finansową w Pana(i) gospodarstwie domowym? 1 - Jestem spokojny(a), że finansowo dam (damy) sobie radę; 2 - Nie boję się biedy, chociaż martwię się, że moja (nasza) sytuacja materialna może się pogorszyć; 3 - Obawiam się biedy, choć sądzę, że jakoś sobie poradzę (poradzimy); 4 - Boję się biedy i nie wiem, jak sobie poradzę (poradzimy)

					(%)	
	1	2	3	4	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	12	32	42	14	1	1229
Płeć						
Meżczyźni	12	35	41	12	1	587
Kobiety	11	29	42	17	1	642
Wiek						
18-24 lat	19	38	35	6	2	190
25-34	17	36	35	11	1	222
35-44	8	35	42	15	0	211
45-54	7	28	49	15	0	273
55-64	7	25	43	25	0	143
65 lat i więcej	11	26	46	15	2	191
Miejsce zamieszkania						
Wieś	7	25	51	17	1	447
Miasto do 20 tys.	17	33	36	12	2	148
20-100 tys.	11	34	40	14	1	236
101-500 tys.	13	39	34	13	1	240
501 tys. i więcej mieszk.	18	35	36	11	0	159
Wykształcenie						
Podstawowe	7	22	47	23	1	324
Zasadnicze zawodowe	7	33	42	17	1	318
Średnie	13	38	42	9	0	462
Wyższe	28	39	29	4	0	124
Grupa społ.-zaw. pracujący						
Kadra kier., inteligencja	33	41	24	2	0	72
Prac. umysł. niż. szczebla	19	38	37	6	0	116
Pracownicy fiz.- umysł.	10	37	35	18	0	92
Robotnicy wykwalifikowani	5	36	52	6	0	108
Robotnicy niewykwalifik.	6	26	57	11	0	46
Rolnicy	1	12	58	29	0	53
Pracujący na własny rach.	15	48	30	5	2	50
Bierni zawodowo						
Renciści	3	17	51	25	4	113
Emeryci	11	26	46	15	0	233
Uczniowie i studenci	19	42	36	3	0	118
Bezrobotni	8	26	37	28	1	162
Gospodynie domowe i inni	8	43	35	11	3	64
Pracuje w:						
inst. państw., publicznej	16	38	37	10	0	191
spółce właścicieli						
prywatnych i państwa	13	31	49	7	0	99
sekt. pryw. poza rolnict.	13	40	39	8	0	191
prywatnym gosp. rolnym	1	12	58	28	0	59
Dochody na jedną osobę						
Do 299 zł	2	27	43	27	1	194
300-399	3	20	56	18	2	104
400-599	9	30	49	13	0	202
600-800	9	38	43	10	1	179
Powyżej 800 zł	23	44	28	4	0	158
Ocena własnych war. mater.						
Złe	1	14	52	32	1	420
Średnie	8	41	44	7	1	550
Dobre	36	40	22	2	1	259
Udział w prakt. religijnych						
Kilka razy w tygodniu	11	24	49	16	0	77
Raz w tygodniu	9	30	43	16	1	650
1-2 razy w miesiącu	12	35	36	16	1	144
Kilka razy w roku	15	32	42	10	1	220
W ogóle nie uczestniczy	16	38	37	8	1	136
Poglądy polityczne						
Lewica	17	35	41	8	0	266
Centrum	10	35	43	12	0	351
Prawica	13	36	38	13	0	278
Trudno powiedzieć	8	22	45	22	2	335

Tabela 4. Jak Pan(i) ocenia obecne warunki materialne swojego gospodarstwa domowego?
Czy są one:

	(%)					
	złe	raczej złe	ani dobre, ani złe	raczej dobre	dobre	Liczba osób
Ogółem	20	14	45	15	6	1229
Płeć						
Mężczyźni	20	13	45	16	6	587
Kobiety	21	14	45	14	6	642
Wiek						
18-24 lat	15	12	40	25	8	190
25-34	20	20	34	18	9	222
35-44	21	10	49	14	6	211
45-54	24	15	44	12	5	273
55-64	31	10	50	7	1	143
65 lat i więcej	13	14	53	12	7	191
Miejsce zamieszkania						
Wieś	29	14	41	11	5	447
Miasto do 20 tys.	12	18	54	12	4	148
20-100 tys.	17	12	46	15	9	236
101-500 tys.	18	12	44	20	7	240
501 tys. i więcej mieszk.	12	15	46	20	7	159
Wykształcenie						
Podstawowe	30	15	43	8	4	324
Zasadnicze zawodowe	26	13	45	11	4	318
Średnie	15	14	48	17	6	462
Wyższe	4	10	34	35	17	124
Grupa społ.-zaw. pracujący						
Kadra kier., inteligencja	2	9	39	34	16	72
Prac. umysł. niż. szczebla	7	12	52	19	10	116
Pracownicy fiz.- umysł.	17	23	42	12	5	92
Robotnicy wykwalifikowani	15	9	62	11	3	108
Robotnicy niewykwalifik.	25	15	47	9	3	46
Rolnicy	51	13	30	4	2	53
Pracujący na własny rach.	4	14	36	33	14	50
Bierni zawodowo						
Renciści	28	15	44	11	1	113
Emeryci	15	15	55	11	4	233
Uczniowie i studenci	9	14	41	26	10	118
Bezrobotni	47	11	31	7	3	162
Gospodynie domowe i inni	23	16	36	17	9	64
Pracuje w:						
inst. państw., publicznej	11	13	48	17	10	191
spółce właścicieli	16	13	53	16	3	99
prywatnych i państwa	9	16	43	23	9	191
sekt. pryw. poza rolnict.	49	13	35	2	2	59
Dochody na jedną osobę						
Do 299 zł	52	15	29	3	0	194
300-399	29	22	40	6	4	104
400-599	16	19	46	12	7	202
600-800	11	17	55	13	4	179
Powyżej 800 zł	2	3	48	33	14	158
Ocena własnych war. mater.						
Złe	60	40	0	0	0	420
Średnie	0	0	100	0	0	550
Dobre	0	0	0	71	29	259
Udział w prakt. religijnych						
Kilka razy w tygodniu	16	10	54	13	6	77
Raz w tygodniu	19	14	46	14	7	650
1-2 razy w miesiącu	23	13	43	18	3	144
Kilka razy w roku	29	12	38	15	7	220
W ogóle nie uczestniczy	15	17	43	19	5	136
Poglądy polityczne						
Lewica	16	11	41	21	11	266
Centrum	18	14	47	14	7	351
Prawica	13	15	49	17	5	278
Trudno powiedzieć	32	14	42	9	3	335